

Uczniowie z różnych kultur w szkole

Część I. Cudzoziemcy w przedszkolu i szkole – podstawy prawne	3
Część II. Zadania samorządu związane z organizacją edukacji cudzoziemców.....	5
1. Bezpłatna nauka języka polskiego	5
2. Zajęcia wyrównawcze	5
3. Pomoc socjalna.....	6
Część III. Organizacja edukacji cudzoziemców w polskiej szkole	7
1. Przyjęcie ucznia przybywającego z zagranicy	7
2. Zajęcia dodatkowe.....	9
3. Dostosowanie warunków przeprowadzania egzaminów	10
4. Zatrudnienie pomocy nauczyciela lub asystenta kulturowego	10
5. Integracja – włączanie uczniów cudzoziemskich i ich rodziców w życie szkoły.....	12
6. Rola dyrektora i organu prowadzącego w przygotowaniu placówki na przyjęcie ucznia-cudzoziemca	13
7. Samokształcenie i szkolenia nauczycieli	14
Część IV. Rola i zadania psychologa	17
1. Rozpoznawanie trudności adaptacyjnych rodziny i dziecka z innej kultury	17
2. Co może zrobić psycholog?.....	19
3. Przykłady ćwiczeń do wykorzystania na zajęciach	23
Część V. Zadania i rola nauczycieli – filary wspólnego sukcesu	26
1. I filar – Pozyskiwanie niezbędnych informacji o uczniu	26
2. II filar – Integracja w klasie wielokulturowej.....	26
3. III filar – Nauka – sukcesy edukacyjne	27
5. IV filar – Prowadzenie lekcji języka polskiego jako obcego i zajęć dydaktyczno-wychowawczych	28
6. V filar – Współpraca z rodziną ucznia	29
Część VI. Asystent kulturowy (pomoc nauczyciela).....	31
Część VII. Dobre praktyki – okiem asystenta	34
Załączniki.....	38
1. Organizacje pozarządowe wspierające szkoły	38
2. Wybrane akty prawne	38

Część I. Cudzoziemcy w przedszkolu i szkole – podstawy prawne

Bogumiła Lachowicz

W krajach Unii Europejskiej dominują dwa modele integracji nowo przybyłych uczniów: model *separacyjny* (uczniowie cudzoziemscy pierwsze miesiące czy lata spędzają na nauce języka) i *integracyjny* (uczniowie od początku włączeni są do procesu edukacyjnego w klasie, z dodatkowymi lekcjami języka kraju przyjmującego). Ten drugi model funkcjonuje w Polsce.

Zgodnie z polityką Unii Europejskiej i Rady Europy – dziecko cudzoziemskie ma prawo do bezpłatnej nauki w nowym kraju. Odniesienie do prawa do nauki można także znaleźć w Konwencji o Prawach Dziecka. W Polsce w art. 70a Konstytucji RP zapisano, że edukacja jest obowiązkowa dla wszystkich, także dla dzieci cudzoziemskich.

Podstawy prawne przyjmowania cudzoziemców do przedszkoli i szkół w Polsce określa art. 94a ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) wraz z aktem wykonawczym – *rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia* (Dz.U. z 2015 r., poz. 31).

Ustawa określa, że osoby niebędące obywatelami polskimi korzystają z nauki i opieki w publicznych przedszkolach, a podlegające obowiązkowi szkolnemu i obowiązkowi nauki korzystają z nauki i opieki w publicznych szkołach podstawowych, gimnazjach, publicznych szkołach artystycznych, placówkach oraz w szkołach ponadgimnazjalnych na warunkach identycznych jak obywatele polscy.

Dziecko przybywające z zagranicy jest przyjmowane do publicznego przedszkola na warunkach i w trybie postępowania rekrutacyjnego dotyczącego obywateli polskich. W trakcie roku szkolnego o przyjęciu tego dziecka decyduje dyrektor przedszkola.

Uczeń przybywający z zagranicy jest przyjmowany do klasy I publicznej szkoły podstawowej, właściwej ze względu na miejsce zamieszkania ucznia, z urzędu. Począwszy od klasy II szkoły podstawowej do klasy III gimnazjum uczniowie przyjmowani są do szkół obwodowych z urzędu oraz na podstawie dokumentów.

Do szkoły podstawowej i gimnazjum innych niż właściwe ze względu na miejsce zamieszkania uczniowie są przyjmowani na podstawie dokumentów, jeżeli dana szkoła dysponuje wolnymi miejscami.

Do szkół sportowych, gimnazjów dwujęzycznych i oddziałów międzynarodowych, uczniowie z zagranicy mogą zostać przyjęci na podstawie dokumentów oraz

pozytywnych wyników prób sprawności fizycznej, wyniku sprawdzianu predyspozycji językowych, jeżeli dana szkoła dysponuje wolnymi miejscami.

Do publicznych szkół ponadgimnazjalnych uczniowie są przyjmowani na podstawie dokumentów oraz – jeśli jest wymagane – zaświadczenia lekarskiego o braku przeciwwskazań zdrowotnych do podjęcia praktycznej nauki zawodu, jeżeli dana szkoła dysponuje wolnymi miejscami. Szkoły zawodowe, dwujęzyczne i sportowe przeprowadzają także sprawdzian uzdolnień kierunkowych, kompetencji językowych oraz sprawności fizycznej.

Uczeń przybywający z zagranicy jest przyjmowany także:

- na zajęcia rozwijające zainteresowania lub rozwijające uzdolnienia, organizowane w publicznej placówce oświatowo-wychowawczej,
- do publicznej placówki zapewniającej opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania,
- na kształcenie ustawiczne w formach pozaszkolnych,
- na kwalifikacyjne kursy zawodowe na warunkach i w trybie postępowania rekrutacyjnego dotyczącego obywateli polskich, a jeśli przyjeżdża w trakcie roku szkolnego, o przyjęciu ucznia decyduje dyrektor placówki.

Część II. Zadania samorządu związane z organizacją edukacji cudzoziemców

Bogumiła Lachowicz

1. Bezpłatna nauka języka polskiego

Samorząd ma obowiązek zorganizować dodatkową, bezpłatną naukę języka polskiego dla **cudzoziemców**, którzy podlegają obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, a nie znają języka polskiego albo znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, w wymiarze nie mniejszym niż 2 godziny tygodniowo.

Dla obywateli polskich podlegających obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, którzy nie znają języka polskiego bądź znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki, organ prowadzący szkołę organizuje dodatkową, bezpłatną naukę języka polskiego nie dłużej niż przez okres 12 miesięcy.

Pomoc nauczyciela

Uczniowie cudzoziemscy mają prawo do pomocy świadczonej przez osobę władającą językiem kraju pochodzenia, zatrudnioną w charakterze pomocy nauczyciela. Pomoc ta udzielana jest nie dłużej niż przez okres 12 miesięcy.

2. Zajęcia wyrównawcze

Cudzoziemcy i obywatele polscy, którzy pobierali naukę poza granicami Polski, mogą korzystać z dodatkowych zajęć wyrównawczych w zakresie przedmiotów nauczania, organizowanych przez organ prowadzący szkołę, nie dłużej jednak niż przez okres 12 miesięcy, w wymiarze jednej godziny lekcyjnej tygodniowo.

Zapewnienie transportu do szkoły

- **Dowóz uczniów do szkół, nawet gdy droga do szkoły jest krótsza niż to przewidują przepisy.**

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1591 ze zm.), w art. 7 ust. 1 pkt 8 stanowi, iż do podstawowych zadań własnych gminy należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty w zakresie edukacji publicznej. Z tej ogólnej normy wypływają normy szczególne, zawarte przede wszystkim w ustawie o systemie oświaty. Zgodnie z zapisem art. 5a ust. 2 pkt 1 ustawy o systemie oświaty zapewnienie kształcenia, wychowania i opieki jest zadaniem oświatowym gmin. Jedną z czynności mających na celu realizację tego obowiązku jest organizacja sieci publicznych szkół w taki sposób, aby umożliwić wszystkim dzieciom spełnianie rocznego przygotowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego, z uwzględnieniem odległości miejsca zamieszkania od szkoły.

Gmina jest zobowiązana do zapewnienia bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu lub zwrotu kosztów przejazdu środkami komunikacji publicznej dzieciom zamieszkałym w danym obwodzie, jeżeli ich droga z domu do szkoły (przedszkola) przekracza:

- 1) 3 km – w przypadku dzieci objętych obowiązkiem rocznego przygotowania przedszkolnego oraz uczniów klas I–IV szkół podstawowych,
- 2) 4 km – w przypadku uczniów klas V i VI szkół podstawowych oraz uczniów gimnazjów.

3. Pomoc socjalna

Samorząd organizuje pomoc socjalną dla osób niebędących obywatelami polskimi w formie:

- pomocy rzeczowej,
- pracy socjalnej,
- zasiłków okresowych,
- zasiłków celowych,
- posiłków,
- dodatków mieszkaniowych,
- stypendiów dla uczniów,
- pomocy w wypełnianiu dokumentów (wniosków, podań), porad, wsparcia, kierowania do odpowiednich urzędów, udzielania pomocy w poszukiwaniu mieszkań, kierowania do prac społecznie użytecznych i dorywczych,
- świadczeń rodzinnych.

Część III. Organizacja edukacji cudzoziemców w polskiej szkole

Bogumiła Lachowicz

1. Przyjęcie ucznia przybywającego z zagranicy.

Dyrektor decyduje o przyjęciu dziecka cudzoziemskiego do szkoły, w obwodzie której ono zamieszkuje na podstawie dokumentów lub rozmowy kwalifikacyjnej.

Dyrektor może zadecydować o przyjęciu ucznia:

- do szkoły podstawowej lub gimnazjum innych niż właściwe ze względu na miejsce zamieszkania ucznia;
- do liceum ogólnokształcącego – na podstawie dokumentów, jeżeli dana szkoła dysponuje wolnymi miejscami;
- do oddziału międzynarodowego, szkoły sportowej, gimnazjum dwujęzycznego, gimnazjum sportowego – na podstawie pozytywnego wyniku sprawdzianu predyspozycji językowych, pozytywnych wyników prób sprawności fizycznej, jeżeli szkoła dysponuje wolnymi miejscami;
- do liceum ogólnokształcącego – na podstawie dokumentów, jeżeli dana szkoła posiada wolne miejsca;
- do szkół ponadgimnazjalnych – na podstawie dokumentów, zaświadczenia lekarskiego, wyniku uzyskanego ze sprawdzianu uzdolnień kierunkowych, kompetencji językowych, wyników prób sprawności fizycznej (obowiązujących wszystkich uczniów), jeżeli szkoła dysponuje wolnymi miejscami;
- na odpowiedni semestr do szkoły dla dorosłych na podstawie dokumentów, jeżeli dana placówka dysponuje wolnymi miejscami.

Dyrektor szkoły lub placówki może zdecydować o przeprowadzeniu odpowiednio sprawdzianów:

- predyspozycji językowych,
- uzdolnień kierunkowych,
- kompetencji językowych,

jeżeli jest to uzasadnione specyfiką kształcenia w danej szkole lub placówce, a przygotowanie w tym zakresie ucznia przybywającego z zagranicy nie wynika z dokumentów.

W powyższych sytuacjach rodzice lub pełnoletni uczeń muszą zwrócić się z wnioskiem do dyrektora o przyjęcie do szkoły.

Gdy jednak uczeń spotka się z odmową przyjęcia, w terminie 7 dni od dnia odmowy jego rodzice lub sam pełnoletni uczeń przybywający z zagranicy mogą wystąpić do dyrektora publicznej szkoły (placówki) z wnioskiem o sporządzenie uzasadnienia odmowy przyjęcia go do danej szkoły bądź placówki.

Uzasadnienie zawierające przyczyny odmowy przyjęcia sporządza się w terminie 5 dni od dnia wystąpienia przez oboje albo jedno z rodziców lub pełnoletniego ucznia z wnioskiem.

Dyrektor szkoły powołuje wówczas komisję odwoławczą, w skład której wchodzi co najmniej trzech przedstawicieli rady pedagogicznej, z wykluczeniem dyrektora. Rodzice bądź pełnoletni uczeń mogą wnieść do komisji odwołanie od decyzji dyrektora w terminie 7 dni od dnia otrzymania uzasadnienia.

Komisja rozpatruje odwołanie od decyzji dyrektora w terminie 7 dni od dnia otrzymania odwołania. Na rozstrzygnięcie komisji odwoławczej przysługuje rodzicom skarga do sądu administracyjnego.

Rozwiązanie praktyczne

Rozmieszczenie uczniów przybywających z zagranicy w różnych placówkach. Jeżeli do danej placówki zgłasza się duża liczba cudzoziemców (np. w obwodzie szkoły znajduje się ośrodek dla uchodźców), ze względu na organizację pracy szkoły i klas słuszne jest rozmieszczenie tych uczniów w kilku placówkach. Zapobiega to konfliktom z powodu zbyt dużej liczby cudzoziemców i protestom rodziców oraz daje nauczycielom możliwość indywidualizacji pracy z dzieckiem.

Rozmowa kwalifikacyjna

Jeżeli uczeń przybywający z zagranicy nie może przedłożyć dokumentów, zostaje zakwalifikowany i przyjęty do odpowiedniej klasy lub na odpowiedni semestr do

publicznej szkoły bądź placówki na podstawie rozmowy kwalifikacyjnej, której termin ustala dyrektor. Rozmowę kwalifikacyjną przeprowadza dyrektor szkoły albo placówki, w razie potrzeby z udziałem nauczyciela lub nauczycieli.

Jeśli uczeń nie zna języka polskiego, rozmowę kwalifikacyjną przeprowadza się w języku obcym, którym posługuje się uczeń przybywający z zagranicy. W razie potrzeby należy zapewnić podczas rozmowy udział osoby władającej językiem obcym, w którym komunikuje się uczeń.

Rozwiązania praktyczne

- W czasie rozmowy można posłużyć się formularzem systematyzującym niezbędne informacje, jakie powinna zgromadzić szkoła przy zapisywaniu ucznia cudzoziemskiego. Formularz zawiera dane osobowe ucznia, nr dokumentu tożsamości, informacje o opiece prawnej ucznia, poprzednich szkołach, korzy-

staniu przez ucznia z zajęć dodatkowych, przysługujących cudzoziemcowi. Pomaga on w usystematyzowaniu pytań zadawanych rodzicom (opiekunom) oraz zebraniu informacji potrzebnych do wpisania danych ucznia do dokumentacji szkolnej.

- Sprawdzonym rozwiązaniem jest przedstawienie uczniowi i przyjęcie przez niego zasad zachowania się w szkole, przetłumaczonych na język, którym się posługuje. Warto, aby katalog zasad zachowania przygotowany w różnych językach został umieszczony na tablicy szkolnej.
- Wstępne rozpoznanie umiejętności ucznia cudzoziemskiego w oparciu o arkusz diagnozy. Służy on do zdiagnozowania możliwości ucznia w zakresie posługiwania się językiem polskim. Sprawdza nabytą wiedzę istotną ze względu na określenie poziomu wyjściowego do pracy z uczniem w polskiej szkole. Diagnoza dotyczy również podstawowych umiejętności w zakresie arytmetyki i sposobu graficznego zapisu pisma, pozwala określić ewentualne trudności ucznia.
- Przekazanie rodzicom (opiekunom) ucznia poradnika dotyczącego edukacji w polskiej szkole (w języku, którym się posługują). Można się po niego zwrócić do organizacji pozarządowych lub znaleźć go w internecie.
- Stosowanie systemu nagradzania zachowania uczniów – system punktów, wpisów do zeszytu pochwał i uwag oraz piktogramów (w młodszych klasach).
- Pomocne jest tłumaczenie dokumentów kierowanych do rodziców uczniów cudzoziemskich na język, którym się posługują.

2. Zajęcia dodatkowe

Dyrektor zwraca się z wnioskiem do organu prowadzącego o możliwość zorganizowania dodatkowej bezpłatnej nauki języka polskiego dla cudzoziemców albo obywateli polskich podlegających obowiązkowi szkolnemu lub obowiązkowi nauki, którzy nie znają języka polskiego bądź znają go na poziomie niewystarczającym do korzystania z nauki oraz dodatkowych zajęć wyrównawczych.

Zajęcia te są prowadzone indywidualnie lub w grupach. Tygodniowy rozkład oraz ich wymiar (minimum 2 godziny) dyrektor ustala w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę. Lekcje języka polskiego dla uczniów cudzoziemskich powinny, jeśli to możliwe, być prowadzone przez nauczycieli przeszkolonych w zakresie głotodydaktyki polonistycznej, czyli nauczania języka polskiego jako obcego.

Jeżeli nauczyciel prowadzący zajęcia edukacyjne z danego przedmiotu stwierdzi konieczność uzupełnienia różnic programowych, organ prowadzący szkołę organizuje dodatkowe zajęcia wyrównawcze.

Są one prowadzone indywidualnie lub w grupach w formie dodatkowych zajęć lekcyjnych z tego przedmiotu w wymiarze **1 godziny lekcyjnej tygodniowo**. Również tygodniowy rozkład dodatkowych zajęć wyrównawczych ustala dyrektor w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę. Nauczyciele realizują te zajęcia w ramach godzin nadliczbowych lub pensum.

Łączny wymiar godzin lekcyjnych języka polskiego i zajęć wyrównawczych nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo dla jednego ucznia.

Dla osób niebędących obywatelami polskimi, podlegających obowiązkowi szkolnemu, placówka dyplomatyczna lub konsularna kraju ich pochodzenia działająca w Polsce albo stowarzyszenie kulturalno-oświatowe danej narodowości mogą organizować naukę języka i kultury kraju pochodzenia, jeżeli do udziału w tym kształceniu zostanie zgłoszonych co najmniej 7 osób. Łączny wymiar godzin nauki języka i kultury kraju pochodzenia nie może być wyższy niż 5 godzin lekcyjnych tygodniowo. Dyrektor szkoły ustala w porozumieniu z placówką lub stowarzyszeniem dni tygodnia i godziny, w których może odbywać się w szkole nauka języka i kultury kraju pochodzenia.

Rozwiązania praktyczne

- Ogromną pomocą we wzbogaceniu oferty zajęć pozalekcyjnych służą organizacje pozarządowe w ramach projektów finansowanych przez różne podmioty. Jedną z ciekawszych form jest prowadzenie warsztatów międzykulturowych, czyli zajęć kształtujących kompetencje międzykulturowe uczniów poprzez ćwiczenia, gry, symulacje dotyczące poznawania innych kultur, doświadczania świata z perspektywy migranta, kształtowania postawy tolerancji i empatii wobec osób pochodzących z innych krajów.
- Organizacje pozarządowe oferują ponadto pomoc w odrabianiu lekcji, zajęcia z psychologiem międzykulturowym, lekcje wiedzy o religiach, które reprezentują uczniowie cudzoziemcy, lekcje o krajach

i kulturach, z których pochodzą, zajęcia artystyczne (np. tworzenie biżuterii), dodatkowe zajęcia języka polskiego jako obcego. Wszystkie wymienione działania pozwalają na lepsze poznanie i zrozumienie uczniów przybywających do placówki z zagranicy oraz poszerzają wiedzę o innych kulturach, co niewątpliwie sprzyja integracji.

3. Dostosowanie warunków przeprowadzania egzaminów¹

Uczniowie niebędący obywatelami polskimi oraz obywatele polscy przybywający z zagranicy, uczęszczający do szkoły podstawowej lub gimnazjum, mają prawo do dostosowania warunków przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego ze względu na trudności adaptacyjne. Dostosowanie polega na:

- przystąpieniu do egzaminów w osobnej sali,
- wydłużeniu czasu trwania egzaminów,
- zastosowaniu szczegółowych kryteriów oceniania, jak dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się – w uzasadnionych przypadkach, tylko w porozumieniu z dyrektorem Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej.

4. Zatrudnienie pomocy nauczyciela lub asystenta kulturowego

Za zgodą organu prowadzącego dyrektor może zatrudnić osobę władającą językiem kraju pochodzenia w charakterze pomocy nauczyciela. Poprzez swoją obecność na zajęciach wspomaga ona uczniów-cudzoziemców w zrozumieniu przekazywanych informacji, przybliża kulturę i wyjaśnia zachowania obywateli polskich.

¹Od roku szkolnego 2015/2016 zasady przeprowadzania sprawdzianu, egzaminu gimnazjalnego określa rozdział 3b art. 44zr ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw z dnia 20 lutego 2015 r. (Dz.U. poz.357)

Szkoły korzystają często także z pomocy asystentów kulturowych, zatrudnianych przez organizacje pozarządowe. Cieszą się oni zaufaniem uczniów i rodziców, dają poczucie bezpieczeństwa w placówce. Ich rola jest istotna w budowaniu porozumienia międzykulturowego w szkole.

Rola asystenta lub pomocy nauczyciela w szkole wielokulturowej

- wsparcie emocjonalne udzielane uczniom-cudzoziemcom, pomoc w sytuacjach trudnych i konfliktowych, budowanie pozytywnego obrazu szkoły, podtrzymywanie tożsamości kulturowej, pomoc w integracji w środowisku,
- wsparcie dla nauczycieli – pomoc w czasie lekcji, pomoc w rozwiązywaniu konfliktów, kontrolowanie frekwencji, informowanie o sytuacji rodzinnej uczniów,
- współpraca z psychologiem i pedagogiem szkolnym,
- kontakty z rodzicami: telefoniczne i osobiste,
- udział w zebraniach z rodzicami (tłumaczenie, rozmowy o trudnościach dzieci),
- udział w posiedzeniach rady pedagogicznej (w wybranych sytuacjach dyrektor może zaprosić asystenta) podczas omawiania spraw wychowawczych dotyczących cudzoziemców,
- pokazywanie uczniom korzyści płynących z wykształcenia, zachęcanie ich do udziału w lekcjach języka polskiego, wychowania fizycznego, muzyki i in. zajęciach,
- prowadzenie zajęć wielokulturowych dla całej społeczności szkolnej,
- nauczanie uczniów cudzoziemskich języka kraju ich pochodzenia.

5. Integracja – włączanie uczniów cudzoziemskich i ich rodziców w życie szkoły

Praca z rodzicami

Istotny wpływ na stosunek polskich dzieci do cudzoziemców mają rodzice. To ich poglądy w dużej mierze kreują postawy pozytywne bądź negatywne. Dlatego na sytuację życiową cudzoziemców należy także uwrażliwić rodziców dzieci polskich.

Rodzice przekazują dzieciom swoją wiedzę, także dotyczącą podstaw komunikacji międzykulturowej i różnic kulturowych, np. o tym, kim jest uchodźca, czym charakteryzuje się jego religia. Rozmawiając ze swoimi dziećmi, budują atmosferę zrozumienia i braku uprzedzeń.

W ramach zebrań z rodzicami lub szkoleń do nich skierowanych dobrze jest uświadamiać znaczenie różnic kulturowych, które warunkują zachowania, postawy i wartości ludzi pochodzących z różnych krajów. Warto przedstawić krótką prezentację przybliżającą kwestię migracji, a także kulturę kraju, z którego przyjeżdżają cudzoziemcy. Należy też pozwolić rodzicom powiedzieć o swoich obawach związanych z pojawieniem się w szkole dzieci przybyłych z innych krajów, jednocześnie wskazując na korzyści, jakie niesie ze sobą nauka w różnorodnej kulturowo klasie.

Rodzice cudzoziemscy i polscy są zapraszani do udziału w spotkaniach ogólnych (debatach), w czasie których omawiane są ich oczekiwania wobec szkoły, trudności dzieci, zagadnienia dotyczące integracji. W miarę możliwości spotkanie może współprowadzić asystent kultu-

rowy lub inna osoba władająca językiem cudzoziemców. W czasie zebrań rodzicielskich szkoła stara się zapewnić w klasach obecność osoby władającej językiem, którym posługują się rodzice cudzoziemscy, by zrozumieli przekazywane informacje, mogli zadawać pytania i brać czynny udział w spotkaniu.

Warto, aby rodzice dzieci cudzoziemskich otrzymywali wszelkie pisemne informacje ze szkoły (np. zawiadomienie, zgoda, upomnienie) przetłumaczone na język, którym władają.

Edukacja rówieśnicza

W procesie integracji uczniów polskich i cudzoziemskich bardzo ważną rolę odgrywa edukacja rówieśnicza, której nadrzędnym celem jest kształtowanie w młodym człowieku umiejętności poszanowania ludzkich od-

mienności. Jeśli czegoś nie znamy, nie rozumiemy, najczęściej okazujemy niechęć. Izolujemy się od tego, co obce i w naszym przekonaniu nie do przyjęcia. Dlatego tak bardzo istotne jest, aby przekonać zarówno dzieci, jak i rodziców, że to, co inne, nie musi być złe, nieprzyjazne, a wręcz przeciwnie – wzbogaca naszą wiedzę, pozwala więc na rozwój intelektualny oraz duchowy.

Rozwiązania praktyczne

- Uczniowie cudzoziemscy przygotowują w języku polskim (w miarę możliwości językowych) gazetki ściennie dotyczące ich kultury, religii, obyczajów, które są umieszczane w klasach i na korytarzu szkolnym.
- Uczniowie i rodzice cudzoziemscy czynnie uczestniczą w imprezach szkolnych i pozaszkolnych, takich jak: dzień międzykulturowy, festyny, festiwale, uroczystości klasowe (np. wigilia świąt Bożego Narodzenia) – prezentują tańce oraz pieśni narodowe i ludowe. Przynoszą także tradycyjne potrawy.
- Organizacja dnia z językiem obcym – w ciągu roku szkolnego wyznaczane są dni, w których każda osoba przebywająca w szkole posługuje się podstawowymi zwrotami: „dzień dobry”, „do widzenia”, „dziękuję”, „proszę” w języku uczęszczających do niej uczniów. Dotyczy to także pracowników szkoły.
- Uczniowie polscy uczestniczą w organizowanych przez szkołę konkursach wiedzy o innych kulturach.
- Współpraca z ośrodkiem dla uchodźców:
  - ✓ dzięki niej uczniowie polscy mają możliwość zwiedzania ośrodka, wzięcia udziału we wspólnych rozgrywkach i grach sportowych z cudzoziemcami na jego terenie oraz poznania warunków i miejsca zamieszkania swoich kolegów i koleżanek,

- ✓ szkoła współpracuje z wolontariuszami z całego świata pracującymi na rzecz ośrodka dla uchodźców (workcampsy),
- ✓ pracownicy ośrodka pomagają w reagowaniu na sytuacje trudne oraz problemy z zachowaniem uczniów.

6. Rola dyrektora i organu prowadzącego w przygotowaniu placówki na przyjęcie ucznia-cudzoziemca

Informacja o przyjęciu do szkoły, zwłaszcza dużej grupy cudzoziemców, spotyka się często z niechęcią i zaniepokojeniem szczególnie rodziców, ale też całej społeczności szkolnej.

Konieczne jest **zorganizowanie spotkania** informującego o przyjęciu nowych uczniów. Znaczącą rolę może spełnić przedstawiciel organu prowadzącego szkołę oraz dyrektor. Ważne, by władze samorządowe poinformowały, dlaczego i skąd przybywają cudzoziemcy. Warto zapewnić wsparcie osób, które prowadzą już szkoły wielokulturowe, pracowników ośrodka dla uchodźców oraz psychologów szkolnych czy międzykulturowych z organizacji pozarządowych, którzy często jako trenerzy na co dzień pracują i negocjują w sytuacjach trudnych. Nie należy ukrywać trudności, z jakimi szkoła może się spotkać: m.in. nieporozumieniami i problemami komunikacyjnymi, zachowaniami agresywnymi, początkowo niezrozumieniem przez cudzoziemców zasad zachowania się w szkole, trudnościami w skupieniu uwagi na lekcjach, niższymi wynikami egzaminów zewnętrznych szkoły. Problemy będą zależały od grupy narodowej czy etnicznej, z jaką mamy do czynienia,

oraz celu pobytu. Z doświadczeń polskich szkół wynika, że uczniowie z Korei, Wietnamu i Chin znacznie szybciej integrują się z uczniami polskimi, w przypadku uczniów z Kaukazu czy Romów proces ten na ogół trwa znacznie dłużej, co niewątpliwie wynika z różnic kulturowych i mentalności tych nacji. Imigranci chcący na stałe pozostać w Polsce znacznie szybciej odnajdują się w polskim społeczeństwie. Uchodźcy, których celem jest wyjazd do krajów Europy Zachodniej, nie widzą takiej potrzeby.

Należy też dodać, że problemy są przejściowe i z biegiem czasu uczniowie cudzoziemscy integrują się ze społecznością szkolną. Proces ten znacznie szybciej postępuje w grupie dzieci z klas młodszych oraz w obrębie grupy rówieśniczej (klasy).

W czasie spotkania społeczności szkolnej należy podkreślić pozytywne wyniki wynikające z przyjęcia do placówki uczniów cudzoziemskich. Warto zaznaczyć, co szkoła może zyskać: poznanie nowych kultur, wprowadzenie kolorytu do życia szkolnego, dodatkowe fascynujące zajęcia wielokulturowe, nabycie przez uczniów kompetencji międzykulturowych i językowych.

7. Samokształcenie i szkolenia nauczycieli

Migracja jest naturalnym zjawiskiem w obecnych czasach i warto być przygotowanym na pracę z dziećmi z różnych kręgów kulturowych. Nauczyciel, przygotowując się do pracy z dziećmi cudzoziemskimi, powinien zbierać informacje o krajach ich pochodzenia, nauczyć się kilku słów w języku, którym posługują się nowo przybyli uczniowie, zapoznać się z sytuacją polityczną i społeczną, religią oraz kulturą krajów pochodzenia swoich

uczniów. Pomocne mogą okazać się liczne publikacje wydane przez organizacje pozarządowe i samorządy miast, o które można się do nich zwrócić lub wyszukać na stronach internetowych. Również bibliotekę szkolną warto wyposażać w tego typu publikacje.

Dobrym rozwiązaniem jest przygotowywanie na zajęcia ciekawych materiałów z prowadzonego przedmiotu w różnych językach oraz przetłumaczenie podstawowych poleceń, żeby ułatwić sobie komunikację z uczniami.

Szkolenia dla nauczycieli prowadzone przez osoby znające kulturę i specyfikę krajów pochodzenia uczniów są koniecznością jeszcze przed przyjęciem uczniów przybywających z zagranicy i po nim. Pozwala to na umiejętne rozwiązywanie problemów, które mogą się pojawić na styku różnych kultur, czy wyjaśnianie polskim uczniom, dlaczego np. ich koleżanki i koledzy muzulmanie mogą chodzić w szkole w czapkach i chustkach bądź ćwiczyć na lekcjach wychowania fizycznego w spodniach i spódnicach oraz myć twarz i głowę w umywalkach. Szkolenia pomagają także nauczycielom w przewidywaniu własnych uprzedzeń.

Szkolenia dla nauczycieli dotyczące nauczania języka polskiego jako obcego (glottodydaktyka polonistyczna)

Odpowiednie przygotowanie nauczycieli, pozwalające na poznanie metodyki zajęć języka polskiego jako obcego, jest istotne w realizacji założeń podstawy programowej kształcenia ogólnego dla poszczególnych etapów

edukacyjnych przełożonych na konkretne sprawności językowe (mówienie, pisanie, czytanie i słuchanie), znajomość środków językowych, rozumienie i tworzenie wypowiedzi.

Rozwiązania praktyczne:

- Przeprowadzenie godzin z wychowawcą poświęconych wielokulturowości i służących integracji nowych uczniów.
- Nauka i kursy doszkalające z języka obcego, którym posługują się cudzoziemcy, prowadzone dla nauczycieli (np. rosyjskiego).
- Ustalenie zasad postępowania, którymi mogliby się kierować nauczyciele między innymi w kwestiach dotyczących usprawiedliwiania nieobecności uczniów, uczestniczenia w lekcjach WF-u i muzyki (w wielu kulturach jest to sprawa dość trudna), noszenia chust przez dziewczynki i czapek przez chłopców, indywidualnych zasad oceniania i promowania dzieci cudzoziemskich.
- Powitanie nowo przybyłych uczniów i rodziców cudzoziemskich podczas uroczystości inauguracji nowego roku szkolnego, jak również w każdej sytuacji, gdy naukę w szkole rozpocznie nowe dziecko.
- Organizowanie w szkole dni kultury krajów, z których pochodzą cudzoziemcy, oraz dni kultury polskiej, także, jeśli to możliwe, w ośrodkach dla uchodźców.
- Przygotowywanie różnego rodzaju spektakli poruszających tematykę tolerancji, wielokulturowości oraz przybliżających kulturę i tradycje różnych nacji.

Ustawiczna praca całej kadry pedagogicznej nad kształtowaniem postaw otwartości, tolerancji i szacunku jest warunkiem sukcesu w procesie integracji społeczności wielokulturowej.

Wyzwania wynikające ze styku kultur wpływają na pracę szkoły, a sprostanie im wymaga od społeczności szkolnej, zwłaszcza od nauczycieli, dużego zaangażowania i współpracy.

Jeśli jest się gotowym na wprowadzenie zmian i zadba się o dobre relacje w szkole, to można czerpać wiele korzyści z różnorodności kulturowej. Szkoła może zdobywać osiągnięcia w dziedzinach dotąd dla niej niedostępnych, np. sztuce i tańcu innych narodów albo charakterystycznych dla danego kraju dziedzinach sportu. Ponadto kompetencje międzykulturowe, które nabywają uczniowie, przydają im się w dorosłym życiu w zjednoczonej Europie, gdzie swobodnie podróżują, uczą się i pracują późniejsi absolwenci.

Część IV. Rola i zadania psychologa

Jolanta Mirosław

1. Rozpoznawanie trudności adaptacyjnych rodziny i dziecka z innej kultury

Sytuacja rodziny cudzoziemskiej jest niezwykle trudna w aspekcie psychologicznym, zmusza do ponownego zdefiniowania siebie jako uczestnika życia społecznego w nowym otoczeniu kulturowym w kontekście zmiany, która dokonała się w jego życiu. Członkowie rodziny pozostają sobą pod względem cech psychologicznych i fizycznych, ale zostają zmuszeni do wewnętrznego zintegrowania elementów dwóch lub wielu kultur. Czasem sytuacja ta powoduje również potrzebę określenia postawy wobec nowych wartości, innej religii, estetyki, moralności.

Sytuacja dziecka migrującego – doświadczenie odmiennej kultury

Dziecko przybywające do nowego kraju zwykle doświadcza zjawiska nazywanego szokiem kulturowym. Jest on wynikiem spotkania z nieznaną kulturą.

Zmiana miejsca pobytu zazwyczaj wywołuje wiele trudnych emocji. Każdy członek rodziny może w inny sposób przeżywać utratę poczucia bezpieczeństwa, obawę przed nowym, potrzebę odnalezienia się w nieznanym miejscu. Jest to zjawisko naturalne, jednakże poprzez udzielenie dziecku wsparcia oraz współpracę z rodziną można pomóc wszystkim w łagodniejszym przejściu przez proces adaptacji. W literaturze przedmiotu niektórzy antropolodzy wyróżniają cztery jego fazy:

- **miesiąc miodowy** – to okres fascynacji nową kulturą;

- **szok kulturowy** – to czas, w którym dziecko zaczyna borykać się z codziennością w obcym kraju;
- **ożywienie** – kiedy uczeń doświadcza tego, że jest w stanie sobie poradzić w wielu trudnych sytuacjach, poprawia się jego samopoczucie;
- **dopasowanie** – pojawia się wówczas, kiedy cudzoziemiec zaczyna rozumieć normy, wartości i symbole innego kraju.

Szok kulturowy to nie tylko bariera językowa. To potrzeba sprostania wielu codziennym czynnościom, których znaczenie w danym kraju może być odmienne, co wywołuje uczucie niepewności w relacjach społecznych oraz obawę bycia nierozumianym, gdyż informacje mogą zostać odczytane niezgodnie z intencją adresata.

Młodzi ludzie zazwyczaj silnie przeżywają te trudności. Może się to przejawiać także w reakcjach psychosomatycznych ich organizmów, takich jak: zaburzenia snu i żywienia, rozchwianie emocjonalne.

Ważnym zadaniem osób towarzyszących dziecku w przeżywaniu szoku kulturowego jest łagodzenie trudnych emocji poprzez stopniowe budowanie poczucia przynależności i bezpieczeństwa w nowym środowisku. Wtedy po okresie szoku kulturowego będzie mogła nastąpić powolna adaptacja do nowych warunków życia. Szczególnie potrzeby dziecka cudzoziemskiego możemy rozważyć w aspekcie potrzeb poznawczych i psychicznych (społecznych i emocjonalnych) oraz rzeczowych².

² Dziecko migranckie w naszej klasie. Rekomendacje nauczycieli dla nauczycieli, Bogumiła Chisi, Izabela Jach, Tetyana Panasiuk, Ewa Pawlic-Rafałowska, Margarita Yeremyan-Woźniakowska; Krystyna Maria Bleszyńska, Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych. Dostępne w Internecie: http://biblioteka.womczest.edu.pl/images/stories/webowa_biblioteka/przedszkole/dziecko_migranckie_w_naszej_klasie.pdf

Potrzeby dziecka cudzoziemskiego

Poznawcze	<ul style="list-style-type: none"> • Chęć poznania języka kraju, do którego przybyło, kultury tego kraju oraz panujących w nim norm i reguł życia społecznego • Poznanie nowej szkoły i wymagań w niej panujących • Korzystanie z zajęć wyrównawczych • Zdobywanie informacji o miejscach i osobach, które mogą mu pomóc w nauce
Psychiczne	<ul style="list-style-type: none"> • Poczucie bezpieczeństwa, chęć przezwyciężenia niepewności i zagrożenia wynikającego z niestabilności sytuacji życiowej • Świadomość, że jest się akceptowanym przez nauczycieli • Pokonanie problemów adaptacyjnych • Otrzymanie pomocy w odnalezieniu się w nowej sytuacji • Dostosowanie swojego zachowania do oczekiwań i przyjętych zasad w odmiennym kulturowo otoczeniu • Wsparcie emocjonalne, odczucie, że nie jest pozostawione samo sobie • Przezwyciężenie problemów wynikających z odmiennymi umiejętnościami i kompetencjami społecznymi ukształtowanymi w kraju pochodzenia • Zdobywanie akceptacji grupy rówieśniczej oraz umiejętności funkcjonowania w tej grupie • Wzmacnianie poczucia przynależności • Pozyskanie szacunku w społeczności szkolnej • Odniesienie sukcesu na swoją miarę, odkrywanie mocnych stron oraz eksponowanie ich³
Inne	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoc materialna • Opieka medyczna

³ Szkoła integracji międzykulturowej. Model pracy międzykulturowej WISE i przykładowe scenariusze zajęć, Marta Piegat-Kaczmarczyk, Zuzanna Rejmer, Agnieszka Kosowicz. Dostępny w Internecie: http://www.forummigracyjne.org/common/files_download.php?fid=479

2. Co może zrobić psycholog?

• **Znaleźć wspólną płaszczyznę komunikacji**

Jedną z głównych barier jest brak znajomości języka polskiego przez dziecko cudzoziemskie. Ważne, aby uczeń mógł porozumieć się z psychologiem i wychowawcą w swoim języku lub innym znanym obu stronom, np. angielskim czy rosyjskim. Kiedy nie jest to możliwe, należy zadbać o obecność osoby, która mogłaby tłumaczyć, pomagać w rozmowach indywidualnych psychologa z dzieckiem. Dla ucznia przeżywającego trudności adaptacyjne często najważniejsze jest wsparcie, życzliwa postawa i zrozumienie. Nie zawsze niezbędna jest rozmowa.

• **Zdobyć kompetencje kulturowe**

Zadaniem psychologa w pracy z dzieckiem cudzoziemskim jest zdobycie kompetencji kulturowych, czyli poszerzenie wiedzy o pochodzeniu etnicznym i uwarunkowaniach kulturowych dziecka, prowadzących do lepszego rozumienia jego potrzeb oraz zachowań.

• **Przygotować uczniów i rodziców na przyjęcie cudzoziemców**

Bardzo ważnym zadaniem dla psychologa i wychowawcy jest przekazanie informacji uczniom i rodzicom o innych grupach etnicznych i imigranckich, przybywających do szkoły. Poznanie się wzajemne i uzyskanie wiadomości na temat osób, które dołączą do społeczności klasowej, jest istotnym elementem nawiązania relacji i zgodnego współistnienia opartego na szacunku. Warto rozmawiać z uczniami o ksenofobii i dyskryminacji oraz kształtować umiejętność radzenia sobie z przejawami

tych zachowań. Wskazane jest, aby wzmocniać pozytywne postawy zrozumienia i akceptacji rówieśników odmiennych kulturowo. Zagadnienia takie można realizować w ramach lekcji z wychowawcą lub organizować spotkania po zajęciach lekcyjnych. Tego typu inicjatywy warto wplatać w codzienne życie szkoły.

• **Stworzyć profil ucznia**

Aby udzielane wsparcie było dostosowane do potrzeb konkretnego ucznia, cenne jest, by psycholog poznał indywidualną historię dziecka, jak się czuje w nowej sytuacji, co mu się podoba, a co sprawia trudności, jak wyglądała dotychczasowa ścieżka edukacyjna ucznia, ile zna języków, jak bardzo jest zmotywowany do nauki, jakie posiada zdolności.

• **Zdiagnozować dziecko**

W początkowej fazie przyjmowania ucznia warto, aby psycholog przeprowadził wywiad z opiekunami dziecka oraz sprawdził jego umiejętności w języku ojczystym, jeśli jest to możliwe. W sytuacjach problemowych można wykonać dostępne testy niewerbalne. Niezastąpionym źródłem informacji o dziecku są jego rodzice/opiekunowie, ewentualnie dalsza rodzina. W pierwszym etapie poznawania ucznia i włączania go do społeczności szkolnej przede wszystkim warto skupić się na nawiązaniu kontaktu z rodziną. Pozwoli to na zrozumienie szerszego kontekstu emocjonalno-społecznego zmiany, jaką przeżywa cała rodzina.

• **Obserwować dziecko podczas zajęć w grupie rówieśniczej**

Cennym źródłem wiedzy o zachowaniu, samopoczuciu

oraz przebiegu procesu adaptacji może być obserwacja dziecka zarówno w sali lekcyjnej, jak i podczas innych sytuacji w życiu szkoły (na boisku, na stołówce, podczas przerw). Dzięki obserwacji nauczyciele, wychowawca, psycholog mają możliwość bliższego poznania dziecka i jego pozycji w grupie, a także przyjrzenia się reakcjom na trudne sytuacje. Widać wówczas w naturalnych warunkach, czy uczeń jest raczej wycofany, czy agresywny.

- **Integrować uczniów w szkole wielokulturowej**

Od momentu dołączenia do klasy ucznia przybywającego z zagranicy należy prowadzić regularne zajęcia, które pozwalają poznać i omówić różne sposoby postrzegania i rozumienia świata. W klasie wielokulturowej ważne jest, by każdy uczeń czuł, że jego perspektywa kulturowa traktowana jest jako równie ważna i wartościowa. Szczególny nacisk należy położyć na rozwijanie współpracy, wówczas relacje koleżeńskie między dziećmi oraz wzajemna pomoc będą niezależne od pochodzenia i kultury.

- **Zneutralizować działanie szoku kulturowego⁴**

Dzieci imigranckie bardzo ciężko przeżywają okres adaptacji do nowego środowiska. Przebiega on w kilku etapach. Psycholog powinien dopasować swoje interwencje oraz rodzaj wsparcia do fazy, w której znajduje się aktualnie dziecko.

- ✓ W fazie miesiąca miodowego można cieszyć się razem z uczniem jego doświadczeniami związanymi z poznawaniem nowej kultury, ale też pokazywać otaczający świat w sposób realny, tj. informować rzetelnie o zasadach panujących w szkole i w kulturze kraju, do którego przybył

młody człowiek. Warto także zachęcać do kontaktów z innymi uczniami i nawiązywania znajomości w społeczności lokalnej.

- ✓ W pierwszej fazie szoku wskazane jest okazanie zrozumienia dla niechęci i złości wobec innych uczniów. Pomocne może być zaproponowanie uczniowi bezpiecznych sposobów odreagowywania emocji, np. poprzez uprawianie sportu, realizowanie własnego hobby. W tym trudnym dla ucznia okresie potrzebne są mu regularne spotkania z psychologiem, podczas których odbywają się rozmowy na temat takiego stanu oraz wytłumaczenie, że większość ludzi silniej lub słabiej reaguje na znaczące zmiany w życiu. Psycholog powinien jawić się dziecku jako osoba otwarta na jego potrzeby i gotowa nieść mu pomoc w razie pojawiających się problemów. Częste rozmowy i umiejętność wysłuchania żalów oraz przepracowania emocji może ułatwić dziecku przejście przez okres adaptowania się do nowej kultury. Innym sposobem może być zaproszenie do współpracy ucznia uchodźcy, który już przeszedł przez fazę szoku, może on być wsparciem dla swojej koleżanki lub kolegi.
- ✓ Kolejne zadanie psychologa mające na celu zneutralizowanie działania szoku to rozmowy o tym, że ta faza wkrótce minie, oraz zachęcanie dziecka do utrzymywania kontaktu z ważnymi, znaczącymi osobami w jego życiu, z psychologiem, pedagogiem, przyjacielem. Jeżeli dziecko znajduje się w wyjątkowo złym stanie emocjonalnym, psycholog w porozumieniu z innymi nauczycielami może zaproponować uczniowi przełożenie terminu

⁴ Psychologiczne skutki uchodźstwa, [w]: *Inny w polskiej szkole*, Marta Pięgat-Kaczmarzyk, Zuzanna Rejmer, Warszawa 2010.

testów sprawdzających wiadomości. Będzie to okres motywowania dziecka do wytężonej pracy, aby ochronić je przed tworzeniem się zaległości w nauce, związanych ze znacznym spadkiem możliwości, doświadczanym w poprzedniej fazie adaptacji, wspierania w utrzymywaniu kontaktów i więzi z innymi uczniami.

- ✓ W ostatnim etapie adaptowania się do nowej kultury, w którym uczeń nabiera kompetencji międzykulturowych, można pokazać mu, czego dokonał, docenić jego pracę i rozwój, a także zachęcić go do dzielenia się swoimi doświadczeniami z nowymi uczniami, szczególnie tymi, którzy mają kłopoty z adaptacją. Zadaniem psychologa w ostatniej fazie jest skupienie się na sukcesach dziecka w nauce, wspomaganie rozwijania zainteresowań: sportowych, artystycznych, społecznych oraz realizacji marzeń. Ważnym elementem całego procesu adaptacji jest odkrywanie i wzmacnianie mocnych stron dziecka, które stanowią podstawę do budowania jego poczucia własnej wartości.

- **Rozwijać i podtrzymywać tożsamość**

Aby wspierać rozwój dzieci cudzoziemskich, psycholog może starać się zminimalizować skutki szoku akulturacyjnego poprzez budowanie w dziecku poczucia własnej tożsamości (np. zachęcanie do kontynuowania nauki języka ojczystego, prezentowania muzyki swojego narodu czy dzielenia się tradycyjnymi potrawami) przy jednoczesnym otwarciu się na kulturę państwa, do którego przybyło (np. nawiązywanie znajomości z polskimi dziećmi, poznawanie polskiej muzyki, próbowanie polskich potraw), zapoznanie się z wartościami i prawami

tego społeczeństwa. Przykładem mogą być zajęcia z wykorzystaniem baśni czy muzyki przenikających się kultur.

- **Monitorować postępy ucznia i frekwencję**

Dzieci cudzoziemskie są zagrożone niepowodzeniami szkolnymi, stąd tak ważne jest monitorowanie ich postępów w nauce. W początkowym okresie miarą postępów dziecka jest jego lepsze samopoczucie, nawiązanie pierwszych relacji z rówieśnikami, między innymi przy okazji wspólnej zabawy, podejmowanie rozmów z nauczycielami oraz zwiększona motywacja do nauki. Przejawy „zadomowienia się” w nowym środowisku to przestrzeganie regulaminu zachowania, nawiązanie kontaktów społecznych z rówieśnikami, udział w pracach dużych i małych grup, chęć współpracy oraz coraz lepsze posługiwanie się językiem polskim, a także wysoka frekwencja na zajęciach. Monitoring postępów i zachowania ucznia przeprowadza się poprzez obserwację ucznia w klasie, rozmowę z nim, jego rodzicami, wychowawcą i innymi nauczycielami na temat relacji z rówieśnikami, postępów w nauce poszczególnych przedmiotów oraz frekwencji na zajęciach.

Częsta absencja może być przejawem trudności adaptacyjnych dziecka, formą ucieczki ze środowiska, w którym nie czuje się ono dobrze. Warto wówczas nawiązać bliższą współpracę z rodziną dziecka, prosić o wsparcie i wspólnie budować motywację do udziału w życiu szkoły. Uczniowie, którzy dobrze zaaklimatyzują się w szkole, zazwyczaj chętnie do niej przychodzą, są pogodni, znają już normy i zasady panujące w społeczności szkolnej i potrafią się do nich zastosować, znają topografię szkoły, chętnie przebywają w towarzystwie rówieśników, bawią się z nimi, wykazują ciekawość poznawczą⁵.

⁵ Psychologiczne skutki uchodźstwa, [w]: *Inny w polskiej szkole*, Marta Piegat-Kaczmarzyk, Zuzanna Rejmer, Warszawa 2010.

3. Przykłady ćwiczeń do wykorzystania na zajęciach.

Ćwiczenie 1⁶

Jak się czujesz, gdy czegoś nie rozumiesz?

Cele:

- rozwijanie empatii,
- doświadczenie emocji towarzyszących osobom, które nie rozumieją danej sytuacji,
- kształtowanie umiejętności komunikacji w grupie.

Przebieg zajęć:

Prowadzący na początku zajęć odnosi się do doświadczeń uczniów (praca z całą grupą). Pyta ich o sytuacje z życia, w których nie rozumieli osób przebywających w ich otoczeniu.

Po krótkim wstępie nauczyciel dzieli klasę na 2 lub 3 grupy i mówi, że wezmą udział w pewnym eksperymencie. Kilku ochotników z pierwszej grupy (2-3) opuści klasę, aby reszta grupy mogła ustalić temat rozmowy i słowa-klucze. Pozostałe dwie grupy są obserwatorami i nie mogą ingerować w przebieg zabawy. Na przykład jeśli grupa chce rozmawiać o meczu piłkarskim, musi zastąpić słowa związane ze sportem słowami z innej dziedziny. W tym przypadku posłużymy się pojęciami związanymi z kuchnią. Teraz zamiast boiska mamy kuchnię, zamiast bramkarza – kucharza, piłka może stać się garnkiem itd.

Zadaniem ochotników jest włączenie się po powrocie do sali w rozmowę. Zwykle po jakimś czasie orientują się, że grupa rozmawia o czymś innym, niż im się wydawało.

O końcu gry powinien zdecydować nauczyciel. Może to być np. wyznaczony wcześniej czas, moment włączenia się ochotników do dyskusji, brak chęci kontynuowania zabawy czy chwila rozpoznania przez ochotników prawdziwego tematu rozmowy. Zadaniem jednej z osób jest wyjawienie zasad rozmowy na koniec zabawy.

Dyskusja:

Zabawa musi zostać omówiona, aby uczniowie mogli wyrazić towarzyszące im emocje. Dotyczy to zarówno uczestników, jak i obserwatorów. Jak można pomóc ochotnikom włączyć się do dyskusji? Czy ich zdaniem odczucia obcokrajowców nieznających języka polskiego są podobne do tych, jakich doświadczyli ochotnicy?

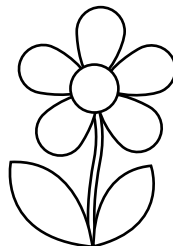
Ćwiczenie 2⁷

Czym różnisz się od innych?

Cele:

- integracja grupy,
- wzajemne poznanie się uczniów,
- nawiązanie bliższych relacji.

Potrzebne materiały: szary papier, markery.

⁶ Izabela Czerniejewska, Agata Marek, *Uchodźca w mojej klasie*, Warszawa 2010.

⁷ Zabawa poznana na zajęciach z terapeutą Fundacji Dzieci Niczyje Jolantą Zmarzlik.

Przebieg zajęć:

Uczniowie siadają w grupach pięcio- lub sześciuosobowych. Otrzymują szary papier. Ich zadaniem jest narysowanie kwiatu o tylu płatkach, ile jest osób w grupie, i łodygi z dwoma listkami. Każdy płatek jest podpisany imieniem kolejnego uczestnika zabawy. Uczeń w swoim płatkach wpisuje to, co go różni od innych osób w grupie. Ma to być coś charakterystycznego tylko dla tej osoby, np. „tylko ja jestem jedynakiem”, „przeczytałem wszystkie książki Tolkiena”, „hoduję pawie”, „złamałem prawą rękę”. W środku kwiatka uczniowie wypisują cechy, które łączą wszystkich, np. każdy z nas jest uczniem tej klasy, lubimy szkolne dyskoteki, marzymy o wakacjach itp. Na listkach każda grupa zapisuje wspólnie wymyślone hasło lub cytat. Może być podany w dwóch językach, np. na jednym listku grupa zapisuje hasło po polsku, a na drugim to samo hasło w języku czeczeńskim.

Dyskusja:

Uczniowie dzielą się swoimi odczuciami, jakich doświadczyli w czasie ćwiczenia. Rozmawiają o tym, co ich łączy i co może być pomocne w budowaniu przyjacielskich relacji w klasie.

Ćwiczenie 3

Czym różnią się nasze kultury?

Cele:

- uczniowie poznają inne kultury,
- poznają i weryfikują swoje wyobrażenie o życiu młodzieży innych narodów,
- dokonują refleksji nad stereotypowym myśleniem o innych.

Potrzebne materiały:

- tablica i kreda lub szary papier i marker,
- mała piłka.

Przebieg zajęć:

Uczniowie wymieniają znane im elementy kultury: sztuka, religia, strój, język, wartości, święta. Nauczyciel może ewentualnie uzupełnić listę. Tworzy tabelkę i zapisuje wypowiedzi.

Przykład tabeli:

Elementy kultury	Kultura imigrantów	Kultura polska
sztuka religia język strój normy ...		

Jest to wprowadzenie do głównej części ćwiczenia i ma pozwolić na zdobycie jak największej ilości informacji o innej kulturze.

Uczniowie siadają w kole. Jeden z uczestników jest obserwatorem zabawy i sekretarzem grupy. Wszyscy tworzą wspólną historię pewnego młodego człowieka. Przewodzący, trzymając piłkę w rękach, zaczyna ją od słów: „Jest to historia młodej dziewczyny o imieniu Aisha, która urodziła się w Czeczeni...”. Podaje piłkę następnej osobie, której zadaniem jest dopowiedzenie kolejnego

zdania, jakie przyjdzie jej do głowy. Osoba ta podaje piłkę kolejnemu dziecku, tak by wszyscy uczniowie wymyślili po jednym zdaniu do wspólnej historii. Obserwator ją zapisuje. Wówczas prowadzący rozpoczyna drugą historię słowami: „Jest to opowieść o młodym człowieku Pawle, który urodził się w Warszawie...”. Zabawa przebiega jak wcześniej. Po 10-12 rzutach kończymy i obserwator czyta historie utworzone przez uczniów. Prowadzący rozpoczyna dyskusję⁸.

Dyskusja:

Co sprawia, że uczniowie właśnie tak wyobrażają sobie historię Aishy i Pawła? Czy wszyscy tak wyobrażali sobie historię tych dwojga? Jeśli tak, to dlaczego, jeśli nie to jakie były inne wyobrażenia? Czy rozumieją pojęcie stereotypu i co ono według nich oznacza? Czy pojawiły się jakieś stereotypy? Czy te historie mogły wydarzyć się w rzeczywistości?

⁸ *Każdy inny, wszyscy równi...*, Europejski Ruch Młodzieży przeciwko Rasizmowi, Ksenofobii, Przejawom Antysemityzmu i Nietolerancji, Warszawa 2003.

Część V. Zadania i rola nauczycieli – filary wspólnego sukcesu

Anna Zawadzka

Cudzoziemcy stanowią grupę uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jeśli zbagatelizujemy ten fakt, już na wstępie pozbawimy ich szansy na osiągnięcie pozytywnych wyników, a tym samym szkołę na osiągnięcie zamierzonych efektów podejmowanych działań. Dlatego ważne jest, aby nauczyciele, z którymi będą mieć do czynienia, byli odpowiednio przygotowani do trudnej, ale zarazem wdzięcznej pracy. Owa wdzięczność przejawia się nie tylko w wynikach nauczania, lecz także w stosunku uczniów do nauczycieli.

Uczniowie-cudzoziemcy z dużą życzliwością odnoszą się do tych pedagogów, którzy oprócz przekazywania wiedzy poświęcają czas na rozmowy dotyczące codziennych problemów, udzielają rad, gdy tego potrzebują, pomagają im odnaleźć się w nowym miejscu i nowej sytuacji.

Zdobywane stopniowo własne doświadczenie w pracy z uczniami-cudzoziemcami pozwala nauczycielom na wypracowanie różnych metod, które w dużej mierze

przyczyniają się do osiągnięcia pozytywnych wyników. Jest to możliwe dzięki oparciu pracy edukacyjno-wychowawczej na kilku kluczowych filarach. Oczywiście nie w każdym przypadku udaje się osiągnąć zamierzone cele, ale podobnie dzieje się w przypadku polskich dzieci.

1. I filar – Pozyskiwanie niezbędnych informacji o uczniu

Pierwszym ze wspomnianych filarów jest pozyskiwanie niezbędnych informacji o uczniu. Nowy uczeń w szkole to wyzwanie, do którego należy się dobrze przygotować, a więc przede wszystkim zebrać o nim istotne informacje, tj. skąd pochodzi, jak długo jest w Polsce, jak wygląda jego sytuacja rodzinna (rodzina pełna/niepełna), ocenić stopień znajomości języka polskiego oraz sprawdzić stan wiedzy z poszczególnych przedmiotów.

2. II filar – Integracja w klasie

Drugi filar przede wszystkim dotyczy pracy wychowawców. To na nich głównie spoczywa odpowiedzialność za integrację uczniów-uchodźców z rówieśnikami i przygotowanie polskich uczniów na przyjęcie kolegów z innych krajów (rozmowy na temat sytuacji uchodźców i przyczyn ich wyjazdu z ojczyzny, uświadomienie różnic kulturowych, wyjaśnienie znaczenia tolerancji w procesie integracji). Dlatego warto, aby w szkołach, w których są uczniowie z innych kultur, podczas lekcji z wychowawcą poruszać tematy dotyczące sytuacji politycznej

i społecznej w krajach tych uczniów. Niekiedy ich przeżycia mogą mieć wpływ na zachowanie czy pojawienie się nieufności, poczucia krzywdy, frustracji bądź agresji. Zarówno polskim dzieciom, jak i cudzoziemcom dobrze jest uświadamiać różnice kulturowe oraz znaczenie tolerancji w procesie integracji. Można to robić na różne sposoby. Warto współpracować z psychologiem, który będzie wsparciem w rozpoznawaniu potrzeb, możliwości, ewentualnych trudności oraz preferencji uczniów cudzoziemskich.

Ciekawym rozwiązaniem jest organizowanie wspólnych zajęć dla uczniów polskich i cudzoziemskich, które mogą pokazać, że znacznie więcej ich łączy niż dzieli, a z kolei to, co dzieli, nie musi być przyczyną konfliktu. W ramach integracji warto angażować uczniów-cudzoziemców w życie klasy i szkoły poprzez występy artystyczne (w tym taniec, którym podkreślają swoją tożsamość narodową), wspólne zabawy, uroczystości, a także wykonywanie gazetek ściennych, prac plastycznych, ozdób, przynoszenie potraw narodowych itp.

Dobłą praktyką jest zachęcanie uczniów cudzoziemskich do udziału w zajęciach sportowych, w tym także pozalekcyjnych. Poprzez sport dziecko może wyładować energię i trudne emocje, odnieść sukces, poczuć się równym w grupie. Wszystko to jest możliwe, gdyż w sporcie kompetencja językowa nie gra roli.

Gry zespołowe przyspieszają proces integracji, ponieważ uczniowie oprócz różnic dostrzegają także podobieństwa, wymieniają się doświadczeniami, mają wspólnych sportowych idoli. To ich bardzo zbliża.

3. III filar – Nauka – sukcesy edukacyjne

Nauka, a co się z nią wiąże – osiągnięcia edukacyjne – to trzeci filar wspólnego sukcesu, który wymaga zaangażowania wszystkich nauczycieli. Jednym z najtrudniejszych elementów tej pracy jest przekonanie polskich dzieci, że wobec ich cudzoziemskich kolegów nie zawsze można stosować takie same kryteria oceniania, zwłaszcza jeśli dotyczy to uczniów, którzy przebywają w Polsce od kilku tygodni czy miesięcy. Dzieci zazwyczaj porównują swoje osiągnięcia i niekiedy mają poczucie krzywdy, dlatego istotne jest, aby stale podkreślać, że w przypadku cudzoziemców nauczyciel przy ocenie koncentruje się bardziej na staraniach, włożonym wysiłku niż na efekcie pracy, który początkowo może być niezadowalający z powodu niedostatecznej znajomości języka.

Bardzo ważna jest indywidualizacja pracy na wszystkich lekcjach oraz motywowanie uczniów-cudzoziemców do nauki (docenianie nawet niewielkich postępów).

Tylko stosowanie odrębnych kryteriów oceniania umożliwi uczniowi cudzoziemskiemu (szczególnie temu, który rozpoczyna edukację w polskiej szkole bez znajomości języka polskiego) otrzymywanie ocen pozytywnych. Należy unikać stawiania demotywujących ocen i stwarzać możliwość poprawy. Każdy zazwyczaj pragnie sukcesów i związanych z nimi pochwał, a szczególnie dzieci, które w nowym otoczeniu chciałyby zyskać szacunek i podziw oraz zdobyć uznanie rówieśników.

Jeśli nie pomożemy naszym uczniom w osiągnięciu sukcesów edukacyjnych, będą usiłowali zwrócić na siebie uwagę w inny, niekoniecznie akceptowany społecznie sposób.

Dobre rady dla nauczycieli pracujących z dziećmi cudzoziemskimi:

- przygotowywać krótkie, jasne i proste streszczenia lektur i innych tekstów, dostosowując je do poziomu znajomości języka polskiego przez ucznia;
- akceptować i chwalić każdą prawidłową odpowiedź ucznia (nawet jednowyrazową, czy nie do końca poprawną gramatycznie);
- w wypowiedziach pisemnych oceniać komunikatywność (dopuszczają występowanie błędów językowych);
- rozwijać sprawność mówienia i pisanie (ćwiczenia w pisaniu mogą dotyczyć przepisywania i uzupełniania krótkich tekstów);

- doceniać takie umiejętności, jak czytanie ze zrozumieniem, wyszukiwanie informacji, ogólne rozumienie tematyki i problematyki lektur;
- stosować język instrukcji – krótkie, proste, jasne komunikaty oraz krótkie pytania (np. Kiedy i gdzie toczy się akcja utworu? Kto jest bohaterem? Jaki jest bohater?);
- umożliwić korzystanie podczas lekcji ze słownika dwujęzycznego;
- pozwolić uczniowi na zadawanie pytań pomocniczych;
- dostosowywać wymagania dotyczące czytania bardziej obszernych tekstów (lektur) oraz analizy i interpretacji utworów lirycznych do aktualnych możliwości ucznia;
- doceniać pisanie nawet krótkich wypowiedzi, zwłaszcza jeśli znajomość języka polskiego jest w fazie początkowej;
- pamiętać, by nie przywiązywać zbyt wielkiej wagi do poprawności językowej wypowiedzi ucznia – ciągłe poprawianie może stać się przyczyną stresu, a w efekcie spowodować blokadę komunikacyjną między nauczycielem a uczniem;
- angażować uczniów w pomoc koleżeńską w klasie, po lekcjach, podczas zajęć świetlicowych itp. Takie praktyki służą też integracji uczniów.

4. IV filar – Prowadzenie lekcji języka polskiego jako obcego i zajęć dydaktyczno-wyrównawczych

W każdej placówce, do której uczęszczają dzieci nieznające języka polskiego, istnieje konieczność prowadzenia dodatkowych lekcji z tego języka jako obcego oraz zajęć dydaktyczno-wyrównawczych. To czwarty filar drogi do sukcesu. Ponadto uczniowie, w miarę możliwości, mogą

uczestniczyć w dodatkowych zajęciach języka polskiego oraz korzystać z pomocy w odrabianiu lekcji w ramach projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe. Nauczyciele poloniści uświadamiają dzieciom konieczność opanowania języka w stopniu komunikatywnym, wskazując pozytywne strony jego znajomości.

Języka polskiego uczymy pod kątem przydatności w życiu codziennym, aby uczniowie jak najszybciej zauważyli korzyści płynące z jego opanowania.

Dzieci chętnie uczęszczają na dodatkowe lekcje języka polskiego, jeśli dostrzegają zastosowanie kształconych umiejętności na co dzień. Warto przygotowywać scenki, które rozgrywają się np. w sklepie, u lekarza, na poczcie i oczywiście w szkole. Dobrze jest używać przy tym odpowiednich akcesoriów (właściwych do tematu) i zapisywać słownictwo. Można też wykorzystać obrazki, plakaty, schematy itp.

Dodatkowe lekcje języka polskiego są podstawową, ale nie jedyną pomocą kierowaną do dzieci cudzoziemskich. Uczniowie, którzy tego potrzebują, uczestniczą także w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych z pozostałych przedmiotów.

Rozwiązania praktyczne

- Dobrą metodą jest naklejanie na przedmioty znajdujące się w klasie i szkole karteczek z ich nazwami. Uczniowie uczą się wówczas znacznie szybciej podstawowego słownictwa.
- W młodszych klasach korzystnym rozwiązaniem jest stosowanie nauki poprzez zabawę.

5. V filar – Współpraca z rodziną ucznia

Piątym filarem, równie istotnym jak poprzednie, jest nawiązanie współpracy z rodziną ucznia cudzoziemskiego. Kontakt z rodzicami czy też opiekunami dziecka ułatwia jego poznanie oraz zrozumienie. Jeżeli uda się ich zaangażować w życie szkoły, to wyrobi się w nich poczucie przynależności do wspólnoty, jaką jest szkoła, a więc i odpowiedzialności za nią. Poza tym obecność rodziców cudzoziemców w różnych szkolnych przedsięwzięciach daje możliwość integracji z polskimi rodzicami. Mimo iż jest to płaszczyzna, na której najtrudniej osiągnąć sukces, nie należy zrażać się ewentualnymi niepowodzeniami. Wiadomo, że poglądy uczniów są częstokroć poglądami głoszonymi przez ich rodziców.

Na sukces szkoły pracuje cała szkolna wspólnota. Jeśli uda się nam przekonać uczniów-cudzoziemców, że należą do tej wspólnoty, stanowiąc jej ważną część, to istnieje duże prawdopodobieństwo osiągnięcia wyznaczonych celów.

Część VI. Asystent kulturowy (pomoc nauczyciela)

Marta Gzyra (konsultacja Besik Lacabidze)

Na skutek migracji do polskich szkół uczęszcza coraz więcej dzieci cudzoziemskich, głównie z Czeczenii, Ukrainy i Wietnamu, ale także z Gruzji, Armenii, Białorusi, Korei i innych krajów. Ich obecność w polskiej szkole jest wyzwaniem dla nauczycieli i uczniów ze społeczeństwa przyjmującego.

Ogromnym wsparciem dla pedagogów pracujących z cudzoziemskimi dziećmi są osoby znające ich kulturę i język, zatrudnione jako pomoc nauczyciela lub asystenci kulturowi.

Szkoły, do których uczęszczają uczniowie cudzoziemscy, mogą ubiegać się o zatrudnienie pomocy nauczyciela czy asystenta kulturowego.

Osobę w charakterze pomocy nauczyciela zatrudnia dyrektor szkoły przez okres nie dłuższy niż 12 miesięcy, za zgodą organu prowadzącego, który musi wyasygnować środki na ten cel⁹. Zakres jej obowiązków określa dyrektor.

Szkoła może także zwrócić się do organizacji pozarządowych, które w ramach projektów współfinansowanych przez różne podmioty mogą zatrudnić asystentów kulturowych w odpowiedzi na jej potrzeby. Zakres obowiązków określa zwykle w umowie organizacja zatrudniająca asystenta w porozumieniu ze szkołą.

Osoby pełniące te funkcje nie muszą być nauczycielami i legitymować się przygotowaniem pedagogicznym. Ważne, by ich cechy charakteru i osobowości sprzyjały porozumieniu, komunikacji i otwartości na drugiego człowieka.

Asystent kulturowy towarzyszy uczniom cudzoziemskim w zajęciach lekcyjnych i na bieżąco tłumaczy im wszelkie kwestie poruszane na lekcjach, dzięki czemu dzieci mogą aktywnie uczestniczyć w zajęciach, pomimo braku znajomości języka polskiego.

Asystent kulturowy to przydatny „łącznik” pomiędzy nauczycielami i polskimi uczniami a uczniami cudzoziemskimi i ich rodzinami.

Zna język ojczysty dzieci cudzoziemskich uczęszczających do szkoły bądź też język, którym dzieci biegle się posługują. Umożliwia to nie tylko sprawną komunikację, ale przede wszystkim nawiązanie z dziećmi bliższego kontaktu, poznanie ich zawitych losów oraz zrozumienie ich zachowań. Asystent przekazuje również rodzicom dzieci cudzoziemskich informacje o bieżących wydarzeniach i działaniach szkoły. Wspiera w radzeniu sobie z różnorodnymi trudnościami, między innymi w procesie integracji i adaptacji. Dzięki jego obecności uczniowie cudzoziemscy mają osobę, do której mogą zwrócić się z każdym problemem, co poprawia ich samopoczucie i wzmacnia poczucie bezpieczeństwa w szkole.

Bardzo ważnym zadaniem asystenta jest aktywna pomoc w rozwiązywaniu konfliktów między uczniami polskimi a cudzoziemskimi, powstałych na tle różnic kulturowych.

⁹ Ustawa o Systemie Oświaty z dnia 7 września 1991 roku (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) – art. 94a ust. 4a.

W takich przypadkach pełni on rolę mediatora kulturowego, zna znaczenie słów nazywanych „falszywymi przyjaciółmi” – brzmiących podobnie w różnych językach, jednak mających całkowicie odmienne znaczenie. Brak osoby mającej ową wiedzę może prowadzić do poważnych konfliktów, które asystent ma możliwość szybko i sprawnie rozwiązać, tłumacząc obu stronom przyczyny nieporozumienia. Asystent uczestniczy także w zebraniach dla rodziców, gdzie pełni rolę tłumacza. Ponadto przekazuje nauczycielom istotne informacje o kulturze kraju pochodzenia dzieci cudzoziemskich, wyjaśnia zachowania uwarunkowane kulturowo, przygotowuje wspólnie z uczniami prezentacje na temat kultur cudzoziemskich uczniów, organizuje dni kultury, prowadzi zajęcia, które podtrzymują znajomość kultury czy religii kraju pochodzenia uczniów itd.

Asystent pomaga nauczycielom w monitorowaniu frekwencji uczniów cudzoziemskich (kontakty telefoniczne z rodzicami w sprawie nieobecności). Współdziała z psychologiem i pedagogiem szkolnym (monitorowanie sytuacji życiowej uczniów). Może brać udział w posiedzeniach rady pedagogicznej w czasie omawiania spraw wychowawczych.

Rozwiązania praktyczne

- Zorganizowanie warsztatów międzykulturowych. Celem ich prowadzenia jest wspieranie procesu integracji uczniów cudzoziemskich z polskimi, ze środowiskiem klasowym i szkolnym, przeciwdziałanie dyskryminacji poprzez uczenie szacunku i zrozumienia dla odmienności i różnorodności, pomoc w nawiązywaniu i utrzymywaniu pozytywnych relacji z rówie-

śnikami, przełamywanie stereotypów w myśleniu na temat inności i odmienności, pokazanie, że różnice między ludźmi są czymś naturalnym, że nasz świat opiera się na zróżnicowaniu, a jednym z jego przejawów są różnice między kulturami. Celem nadrzędnym jest kształtowanie postaw umożliwiających budowanie nowoczesnego, otwartego i świadomego społeczeństwa, opartego na wzajemnym szacunku i zrozumieniu dla odmienności jego uczestników.

- Zaaranżowanie w szkole dni kultury (czeczeńskiej, gruzińskiej, ukraińskiej, mongolskiej, wietnamskiej itd., w zależności od tego, z jakich krajów pochodzą uczniowie danej szkoły), pokazów tradycyjnych tańców czeczeńskich czy gruzińskich, ukraińskich haftów lub pieśni, prezentacji godeł, flag i alfabetów, degustacji tradycyjnych potraw bądź pokazu zdjęć obrazujących piękno krajobrazu oraz kultury krajów dzieci cudzoziemskich. Umożliwi to stworzenie przestrzeni, dającej dzieciom szansę zaprezentowania swojej tradycji. Wpłynie pozytywnie na ich poczucie wartości (w tym akceptacji przez środowisko szkolne), a dla polskich uczniów będzie to okazja do bliższego poznania kultury i zwyczajów zagranicznych kolegów oraz zweryfikowania swoich stereotypów na ich temat.
- Ciekawą propozycją może być podjęcie podczas lekcji tematów dotyczących kultur różnych krajów. Np. w szkole, w której jest większa liczba dzieci z Gruzji, trafionym pomysłem będzie zorganizowanie lekcji na temat Gruzji. Podczas spotkania dzieci mogą oglądać prezentacje multimedialne, słuchać gruzińskiej muzyki i oglądać teledyski, a także mają możliwość wzięcia do ręki gruzińskiego kindżału, podziwia-

nia wyjątkowej urody wyrobów gruzińskiego ręko-
dzieła, biżuterii i tradycyjnych wyrobów glinianych.
Pod koniec spotkania można przygotować poczęstu-
nek, składający się z gruzińskich smakołyków, takich
jak: czurczhela, kasztany jadalne, granaty, karalioki,
gruzińska woda bordżomi.

Dzięki edukacji międzykulturowej szkoły lepiej sobie
radzą z różnorodnością kulturową oraz wyzwaniem
i trudnościami z nią związanymi. W procesie integracji
dzieci cudzoziemskich ze społeczeństwem przyjmują-
cym nieoceniona jest rola nauczycieli i innych członków
społeczności szkolnej oraz ich pełna otwartości i tole-
rancji postawa, którą dają przykład uczniom, jak należy
postępować w stosunku do osoby przybyłej z zagranicy.
Działania nauczycieli mogą być wspierane przez orga-
nizacje pozarządowe poprzez prowadzenie warsztatów
międzykulturowych, lekcji na temat kultur i zajęć inte-
gracyjnych.

Część VII. Dobre praktyki – okiem asystenta

Marta Gzyra (konsultacja Besik Lacabidze)

Pojawienie się w szkole cudzoziemskiego dziecka wymaga natychmiastowego rozpoczęcia pracy zarówno z nim samym, jak i jego rodzicami, uczniami polskimi i nauczycielami. Asystent może pomóc nauczycielowi i polskim uczniom zapoznać się z kilkoma użytecznymi zwrotami w języku, którym porozumiewają się uczniowie cudzoziemscy, oraz z zasadami ich kultury.

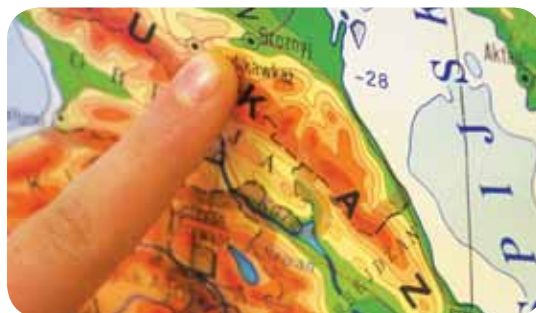
Rozwiązania praktyczne

W jednej ze szkół, w której pełniłam rolę asystenta kulturowego w klasie I, na przerwach rysowałam dzieciom ilustracje do czeczeńskich i gruzińskich baśni. Uczniowie klasy pierwszej, zafascynowani rysunkami, przywoływali starszych kolegów i koleżanki i od tej pory przerwy spędzałam na rysowaniu, otoczona grupką cudzoziemskich dzieci. Tymczasem w polskich dzieciach wzbierała ciekawość. Lubili mnie, ale ze zdziwieniem przysłuchiwały się, gdy zaczynałam z cudzoziemskimi dziećmi rozmawiać po gruzińsku, czeczeńsku czy rosyjsku. Ta ciekawość w pewnym momencie doprowadziła do tego, że dzieci dobrowolnie zaczęły tworzyć mini-słowniczki i od tej pory chętnie, zamiast biegać w czasie przerwy po korytarzu, uczyły się języków.

W szkołach, w których nie ma asystenta, uczniowie mogą przygotowywać takie słowniczki pod opieką nauczyciela. Praca taka może być wykonywana w grupach na przykład jako element projektu edukacyjnego, co może również służyć integracji.

Przybycie cudzoziemców może mieć również istotny wpływ na polskich uczniów i ich stopień zaangażowania w naukę, mogą się poczuć potrzebni i ważni, pomagając cudzoziemskim kolegom.

Pewnego dnia do klasy II dołączył nowy kolega z Czeczenii. Był cichy, wycofany, jedyny kontakt utrzymywał ze mną. Dzieci czeczeńskie nie zaakceptowały go, a polskie obserwowały zdziwione. Pewnego dnia podszedł do mnie polski uczeń Damian i zapytał: „Dlaczego on jest taki dziwny i nikt się z nim nie bawi, nawet Czeczeni?”. Odpowiedziałam, że w jego życiu wydarzyło się coś takiego, że boi się ludzi i właściwie wszystkiego, że przeżył prawdziwą tragedię i nie potrafi żyć jak dawniej. Damian, który również w swoim życiu doświadczył wielu trudności, oświadczył: „To ja będę jego przyjacielem i będę mu pomagał w nauce, i będę go bronił przed innymi uczniami”. Chłopcy siedzieli razem w ławce i nawet początkowo rozmawiali w sobie tylko znanym języku. Damian poprawił wyniki w nauce, bo czuł się odpowiedzialny za swojego nowego kolegę i wiedział, że bez niego tamten sobie nie poradzi.

Dla każdego dziecka istotne jest, aby miało w szkole zaufaną osobę, do której może się zwrócić ze swoimi wątpliwościami, kłopotami, pytaniami. Zdarza się, że nie jest to nauczyciel, tylko pielęgniarka, psycholog, asystent, pracownik kuchni czy pani woźna.

Trudności adaptacyjne dziecka pochodzącego z innej kultury

Bariera językowa i „fałszywi przyjaciele”

Jednym z podstawowych problemów w pracy z dzieckiem cudzoziemskim jest bariera językowa. W Polsce dzieci cudzoziemskie mają obowiązek uczestniczenia w zajęciach szkolnych niezależnie od stopnia znajomości języka polskiego. Jeżeli do klasy trafia jeden uczeń obcojęzyczny, dość szybko uczy się języka polskiego, ponieważ czuje się wyobcowany, chce wiedzieć i rozumieć, co się wokół niego dzieje. Ale jeżeli w klasie dzieci cudzoziemskich jest kilkoro, porozumiewają się między sobą i nauka języka polskiego oraz integracja ze społeczeństwem przyjmującym trwa znacznie dłużej.

Z powodu nieznamościami języka i zasad obowiązujących w polskiej szkole często zachowania cudzoziemców są źle interpretowane przez nauczycieli i polskich rówieśników, co niekiedy prowadzi do konfliktów na tle kulturowym.

Dziecko cudzoziemskie trafia do szkoły czasem w kilka dni po przybyciu do Polski. Naturalnie „wyłapuje” z obco brzmiących zdań znane sobie wyrazy, jest przekonane, że rozumie ich sens, nie mając świadomości, że

w języku polskim oznaczają one zupełnie coś innego, są to tzw. „fałszywi przyjaciele”.

Istnieją słowa podobnie brzmiące, wywołujące u cudzoziemców szok i zaskoczenie: *Pewnego dnia Maksim, dobrze wychowany, gruziński chłopiec, zapytał zawstydzony, dlaczego nauczycielka, zadając pracę domową, pisze na tablicy wciąż to samo brzydkie słowo. Na tablicy widniał napis: „Do domu: Zad. 1, Zad. 2, Zad. 3”. Po rosyjsku słowo „zad” oznacza tylną część ciała.*

Traumatyczne przeżycia

Kiedy do szkoły trafiają dzieci uchodźców warto pamiętać, że mogły przeżyć traumę, być zmuszone do opuszczenia swojego kraju i bezpiecznego środowiska, oderwane zostały od najbliższych, rodziny, przyjaciół, kolegów ze szkoły. Uchodźcy dorastali w czasie wojny, widzieli wstrząsające obrazy, być może stracili wielu bliskich. Odczuwają lęk przed odmienną kulturą, a czasem również agresję, popełniają mnóstwo pomyłek, ponieważ w nowym kraju funkcjonują inne zasady i obyczaje niż w kraju ich pochodzenia. Mogą się zdarzać wybuchy złości i agresji przeciwko uczniom polskim. Nauczyciel pracujący z dzieckiem cudzoziemskim powinien być przygotowany na tego typu sytuacje i musi mieć świadomość, że jest to zupełnie naturalne.

Pewnego dnia jeden z czeczeńskich uczniów, Ibragim, powiedział mi, że marzy o tym, by wszyscy Polacy zniknęli, a wszyscy Czeczeni przenieśli się do Polski, gdzie byłaby ich bezpieczna Czeczenia. Chłopiec miał świadomość, że nie może wrócić do domu, a wśród Polaków czuł się obco, więc chciał, żeby ten dom, czyli swój kraj, przenieść tu. Ponieważ wszyscy się jednak nie zmiesz-

czą, to najłatwiej będzie wyrzucić stąd Polaków i dać miejsce Czeczenom.

Nauczyciel powinien mieć świadomość, że są to objawy szoku kulturowego, nie powinien też od razu potępiać niechęci i złości dziecka wobec innych, a próbować zrozumieć je i wspierać, powoli przekonując do siebie i swoich rodaków. Warto również wskazywać na podobieństwa pomiędzy naszymi kulturami i wspólnie poszukiwać kulturowych obszarów porozumienia.

Szok kulturowy

Uczniowie cudzoziemscy pochodzą z różnych kręgów kulturowych i religijnych. Często wyjazd do Polski jest ich pierwszym spotkaniem z inną kulturą i religią. Proces integracji i adaptacji na pewno przebiega sprawniej w przypadku obcokrajowców wyznających chrześcijaństwo, a więc Ukraińców, Gruzinów czy Ormian. Zdecydowanie najgłębszego szoku kulturowego doświadczają muzułmanie. W kulturach muzułmańskich ściśle określona jest np. tradycyjna rola kobiety. Bardziej tradycyjnym muzułmanom trudno jest się pogodzić z nadrzędną rolą kobiety, sprawującą wysokie stanowisko (dyrektorka szkoły, prezeska fundacji, pracownik socjalny ośrodka dla uchodźców itd.), stąd nieraz mogą pojawić się problemy w kontaktach z nauczycielkami. Muzułmanki unikają kontaktu z obcymi mężczyznami, a mężczyźni z wyżej postawionymi kobietami. Kolejne zdumienie przeżywają kobiety, widząc skąpo ubrane Polki. Zarówno w krajach muzułmańskich, jak i na całym Kaukazie kobieta powinna być skromna i również tak się ubierać. Osoby pracujące z muzułmanami dla osiągnięcia wyzna-

czonych celów (takich jak dobra współpraca z rodzicami cudzoziemskich uczniów, poprawa frekwencji na zajęciach szkolnych, zdobycie szacunku) powinny szanować obyczaje cudzoziemców i ubierać się skromnie.

Zdarzają się też nieoczekiwane sytuacje związane z kwestiami religijnymi. Muzułmanie przez wzgląd na wyznanie nie uczestniczą zazwyczaj w chrześcijańskich praktykach religijnych, dlatego czasem dzieci odmawiają malowania świątecznych aniołków, nie chcą dzielić się jajkiem na Wielkanoc, nie śpiewają kolęd, nie wchodzi podczas szkolnej wycieczki do kościoła. Niektórzy muzułmanie przeciwnie – uważają, że skoro tu mieszkają i kogoś szanują, to nie ma przeszkód, by uczestniczyli nawet w chrześcijańskiej uroczystości religijnej.

Brak motywacji do nauki

Zdarza się, że motywacja uczniów cudzoziemskich do nauki w polskiej szkole jest niewielka, co spowodowane jest zwykle tymczasowością pobytu w naszym kraju. Wielu cudzoziemców zatrzymuje się w Polsce jedynie na chwilę, a ich miejscem docelowym jest jeden z zachodnich krajów. Niska motywacja do nauki może wynikać także z braku sukcesów w szkole oraz braku pozytywnych ocen. To najczęściej zniechęca dzieci do podejmowania wysiłku i angażowania się na zajęciach. Nauczyciel nie ma zazwyczaj wiele czasu, aby pracować indywidualnie z cudzoziemskim uczniem, a rodzice i jego najbliżsi nie znają języka, by móc pomóc dziecku w nauce.

Jak motywować do nauki?

Nauczyciel powinien:

- stawiać przed dziećmi realne cele, doceniać i oceniać choćby ich najmniejsze sukcesy,
- nagradzać próby mówienia po polsku,
- tłumaczyć, że uczeń, znając język lepiej niż jego rodzina, może jej pomóc w codziennym życiu, kontaktach z urzędami,
- podawać przykład asystenta, który często jako uchodźca przybył do Polski, a teraz ma tu pracę, pomaga cudzoziemcom,
- rozmawiać z rodzicami uczniów o uniwersalnej roli edukacji dzieci bez względu na kraj pobytu, ponieważ bez niej nie poradzą sobie we współczesnym świecie – wszędzie można uczyć się matematyki, obsługi komputera czy języka angielskiego.

Wsparcie procesu adaptacji dziecka cudzoziemskiego w szkole

Nauczyciel, w którego klasie pojawi się cudzoziemskie dziecko, powinien mieć chociaż podstawową wiedzę na temat kraju pochodzenia dziecka – poznać jego historię, kulturę, religię, zwyczaje oraz kilka podstawowych zwrotów w języku, którym posługuje się uczeń. Na rynku dostępne są publikacje, scenariusze zajęć, filmy, informacje i możliwość wymiany doświadczeń w internecie.

Wiedza o obyczajach i normach obowiązujących w danej kulturze pomoże lepiej ocenić zachowania dzieci i wytłumaczyć polskim uczniom różnice kulturowe i religijne.

Podczas spotkania wielkanocnego w klasie I, gdy dzieci dzieliły się jajkiem, polska dziewczynka podeszła do czecheńskiego chłopca, który przerażony wybiegł z klasy. Dziewczynka się rozplakała, nie rozumiejąc, dlaczego nowy kolega postąpił w tak niezrozumiały dla niej sposób. Nie wiedziała, że jest on muzułmaninem, że wyznaje inną religię, która zabrania mu uczestnictwa w praktykach chrześcijańskich. Ta sytuacja stała się inspiracją do rozmowy z klasą, którą następnie przeprowadziła nauczycielka.

Do kłopotliwych sytuacji dochodzi na przykład, gdy muzułmańskie dziewczynki odmawiają stania w parze z chłopcami, nie wspominając już o trzymaniu ich za rękę (w czeczeńskiej kulturze jest to absolutnie niedopuszczalne, jeśli chłopiec i dziewczynka nie są spokrewnieni). Większość nauczycieli wychowania fizycznego zmagają się w starszych klasach z niechęcią muzułmańskich uczniów do noszenia strojów obowiązujących na tych lekcjach w polskiej szkole. W kulturze czeczeńskiej bardzo wyraźnie zaznaczone są granice, jasno wyznaczone obowiązki i zakazy. Jednym z nich jest zakaz obnażania się mężczyźni przed kobietami i odwrotnie. Dziewczynkom nie wolno pokazywać się w obecności chłopców w opiętych legginsach czy spodniach ukazujących kształt pośladków.

Warto pamiętać także, że uczniowie w czasie ramadanu (miesięcznego postu muzułmańskiego) mogą być zmęczeni i nie czuć się na siłach, by uczestniczyć w lekcjach wychowania fizycznego.

Niektórzy uczniowie proszą o zorganizowanie w szkole miejsca modlitwy, wówczas dyrektorzy wyznaczają do tego celu pomieszczenie/salę.

Rozwiązanie praktyczne

- Dyrekcja jednej ze szkół przekonała nauczyciela wychowania fizycznego do tego, aby czeczeńskie dziewczynki ćwiczyły na lekcji w spódnicach i chustach na głowie. Dziewczynki bardzo chętnie, bez skrupowania wykonywały zadane ćwiczenia.

Z doświadczeń szkół wielokulturowych można wysnuć wnioski, że sukces w edukacji i procesie adapta-

cji uczniów cudzoziemskich może osiągnąć nauczyciel otwarty i gotowy podejmować wyzwania, stawiający sobie i uczniom realne cele, kreatywny i przede wszystkim lubiący swoich uczniów.

Gdzie szukać wsparcia?

Organizacje pozarządowe wspierające szkoły w zakresie doradztwa, organizacji szkoleń, scenariuszy zajęć, przekazania materiałów filmowych i publikacji książkowych, działań artystycznych oraz zatrudnienia asystentów kulturowych:

1. Stowarzyszenie Vox Humana – www.voxhumana.pl
2. Fundacja Obywatelska Perspektywa
– www.obywatelska.org.pl
3. Forum na rzecz Różnorodności Społecznej
– <http://ffrs.org.pl>
4. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
– <http://interwencjaprawna.pl>
5. Polskie Forum Migracyjne
– <http://www.forummigracyjne.org>
6. Polska Akcja Humanitarna – <http://www.pah.org.pl>
7. Fundacja na Rzecz Tolerancji poprzez Międzykulturowe Zrozumienie
– <http://foundationfortolerance.eu>
8. Fundacja Świat na Wyciągnięcie Ręki
– <http://swiaty.org.pl>
9. Stowarzyszenie Praktyków Kultury
– www.praktycy.org

Wybrane akty prawne

- Konstytucja RP – szczególnie art. 35 i art. 70 mówiące o prawie do edukacji.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (Dz.U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572 z późn. zm.) - szczególnie art. 94a.

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 31) w sprawie warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym Dz.U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141, Nr 62, poz. 550, z 2009 r. Nr 31, poz. 206, Nr 157, poz. 1241, z 2014 r. poz. 829).
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r. poz. 1650, z 2014 r. poz. 463, 1004).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobów wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługujących się językiem regionalnym (Dz.U. Nr 214, poz. 1579 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2013 r., poz. 532).

Bogumiła Lachowicz – pedagog, terapeuta, nauczyciel. Ma bogate doświadczenie w pracy z dziećmi cudzoziemskimi. Od 2004 roku pracuje w Zespole Szkół w Coniewie jako pedagog, natomiast od 2008 roku pełni również funkcję dyrektora szkoły wielokulturowej. Jako osoba zarządzająca placówką, w której edukację podejmuje liczna grupa dzieci pochodzących z różnych kultur, ma szeroką wiedzę dotyczącą organizacji pracy szkoły, przyjmowania uczniów przybywających z zagranicy, współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego, pozyskiwania pomocy organizacji samorządowych w zakresie wspierania dzieci cudzoziemskich.

Anna Zawadzka – absolwentka filologii polskiej, historii, nauczyciel. Aktywna zawodowo od 1995 roku, pracuje jako nauczycielka języka polskiego oraz historii w szkole podstawowej i w gimnazjum. Ma doświadczenie w nauczaniu dzieci cudzoziemskich, od 2006 roku prowadzi zajęcia w szkole wielokulturowej (Zespół Szkół w Coniewie), uczy także języka polskiego jako obcego.

Jolanta Mirosław – ukończyła pedagogikę oraz psychologię. Pracuje z uczniami szkoły podstawowej oraz młodzieżą gimnazjalną i licealną, w tym również z uczniami cudzoziemskimi. Jest psychologiem szkolnym w szkole wielokulturowej – Zespole Szkół w Coniewie.

Marta Gzyra – wiceprezes Stowarzyszenia Vox Humana, asystent kulturowy, tłumacz, trener warsztatów międzykulturowych, artystycznych i interaktywnych. Prowadzi lekcje i wykłady na temat Gruzji, szkolenia na temat pracy w środowisku wielokulturowym, sytuacji imigrantów i uchodźców w Polsce, lekcje języka polskiego jako obcego, zajęcia wyrównawcze dla cudzoziemców. Autorka książeczki edukacyjnej dla dzieci „Dzieciństwo w różnych krajach”, komiksów edukacyjnych o uchodźcach z Czeczenii, imigrantach z Gruzji, Ukrainy, Wietnamu i Turcji. Od kilku lat pracuje jako asystent kulturowy w szkole wielokulturowej.

Besik Lacabidze – asystent kulturowy, tłumacz z języka gruzińskiego i rosyjskiego, trener warsztatów międzykulturowych, prowadzi lekcje i wykłady na temat Gruzji, szkolenia na temat pracy w środowisku wielokulturowym, sytuacji imigrantów i uchodźców w Polsce, zajęcia sportowe w ośrodkach dla uchodźców – **konsultant przy tworzeniu rozdziału dotyczącego roli asystenta kulturowego.**

Publikacja jest dystrybuowana bezpłatnie.

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

VULCAN
ZARZĄDZANIE OSOBNĄ

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego